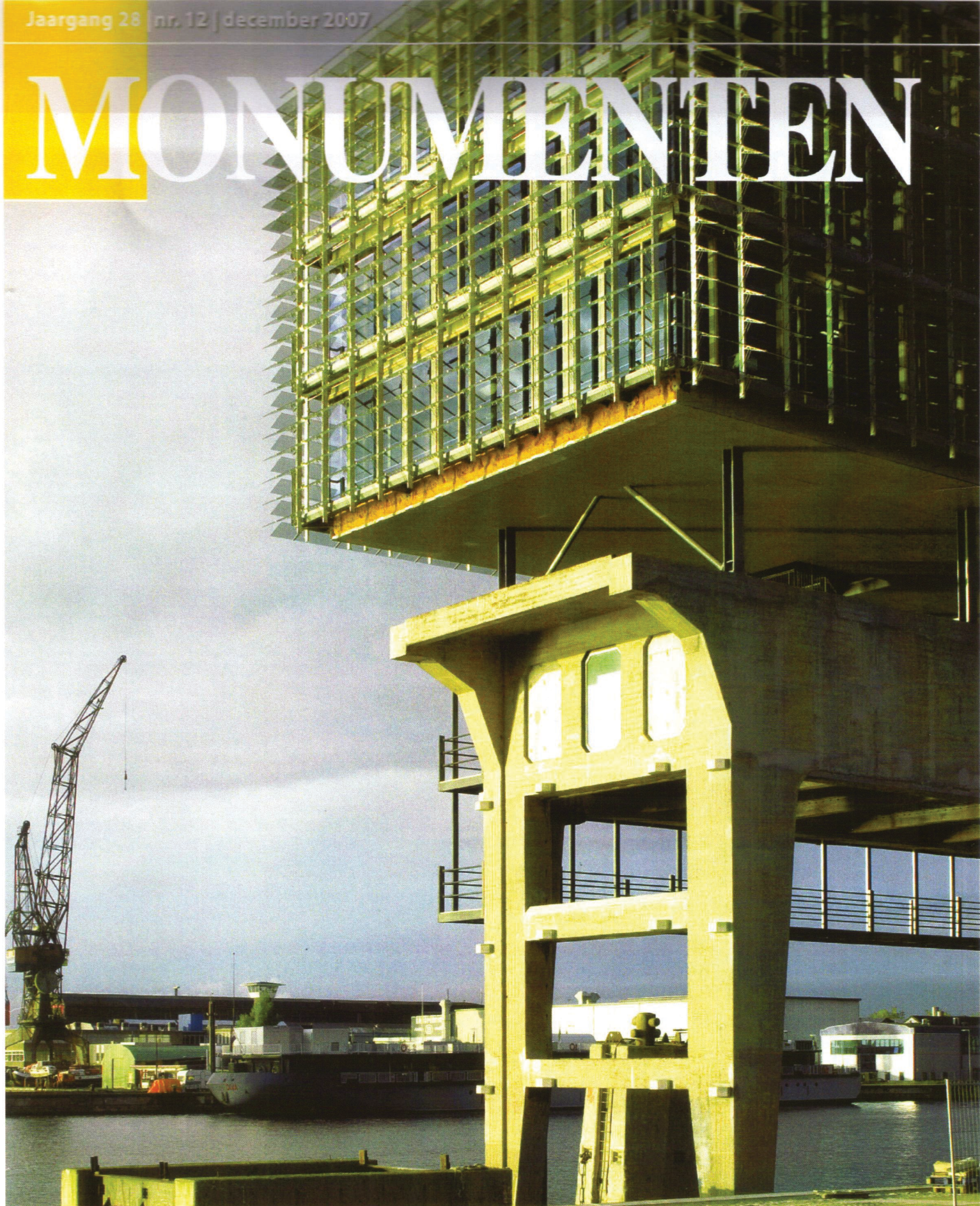

Jaargang 28 | nr. 12 | december 2007

MONUMENTEN

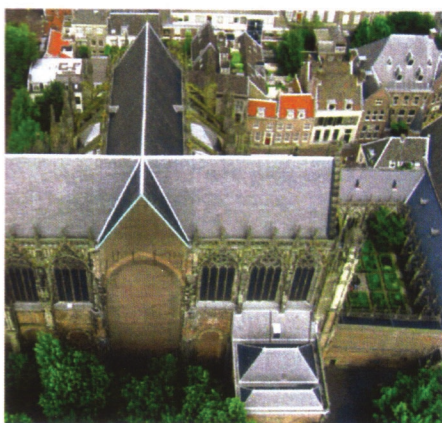
A photograph of a modern building with a glass facade and a concrete structure, situated near a body of water with a crane and ships in the background.

Thema: Herbestemming industrieel erfgoed

De Domkerk in Utrecht | De schaduw van het Yacoubian in Cairo

Hét tijdschrift voor cultureel erfgoed

Het onderhoud van de Domkerk: planning, regelingen en uitdagingen

Westgevel gezien vanaf de Domtoren

Kraagsteen in de vorm van een mensenhoofd met handen en armen

Fraai uitzicht op de pandhof vanaf het dak van de Dom

Over de bouwkundige en geschiedkundige aspecten van de ruim 750 jaar oude gotische Dom te Utrecht bestaat een enorme hoeveelheid literatuur die nog van jaar tot jaar in deze tijd wordt aangevuld. Als voorzitter van het College van Kerkrentmeesters (CvK) van de Protestantse Gemeente Utrecht (PGU) en portefeuillehouder rijksmonumentale binnenstadskerken van de PGU ga ik hieronder nader in op de stand van zaken van het onderhoud van de Domkerk. In Utrecht is een solide basis voor een goed onderhoud aanwezig mits de nieuwe BRIM-regeling die in 2011 voor de kerken gaat gelden ook voldoende financiële middelen voor regulier onderhoud ter beschikking stelt.

TEKST
THEO KRALT
FOTO'S
VAN HOOGEVEST
ARCHITECTEN

Restauratie, bekostiging en duurzame herbenutting

In 1988 werd het ruim 20 jaar durende restauratieproject 'Vijf kerken herleven, 1968 - 1988' voltooid. Op basis van de beschikking van de minister van CRM, destijds mevrouw dr. Marga Klompé, werd aan het College van Kerkvoogden van de Nederlands Hervormde Gemeente te Utrecht een subsidie toegekend van f 16.300.000 met een jaarlijks te verwerken bedrag van f 1.000.000. Duidelijk was dat van meet af aan op een langdurige restauratieperiode werd gerekend die uiteindelijk ruim 2 jaar zou uitlopen. Goedgekeurd werd een restauratieplan voor de Domkerk, de Janskerk, de Buurkerk, de Jacobikerk en de Nicolaïkerk van ir. T. van Hoogevest. Waren de restauratiekosten in 1960 nog

geschat op f 4.350.000, in 1988 bleek voor in totaal f 83.000.000 voor de restauraties van de 5 rijksmonumentale binnenstadskerken te zijn uitgegeven. De inflatie in acht genomen, zou voor de f nu een €-teken moeten worden geplaatst. De belangrijkste dragers waren de rijksoverheid, de provincie Utrecht, de gemeente Utrecht en de Hervormde Gemeente Utrecht. De uitvoering van de restauratieplannen werd bouwkundig en kunsthistorisch uitvoerig gedocumenteerd in jaarverslagen en bulletins waarin niet alleen restauratiewerkzaamheden werden toegelicht maar ook de historische onderbouwing van restauratiekeuzes. Voor de Domkerk, de Janskerk, de Jacobikerk en de Nicolaïkerk werd een voortgezet kerkelijk gebruik voorzien in combinatie met een open culturele en pluriforme benutting van deze

kerken. De Buurkerk werd zeer langdurig verhuurd aan de gemeente Utrecht die deze kerk ter beschikking stelde aan het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement. De kerk zelf en het orgel zijn hierbij in tact gebleven en kunnen als zodanig en voor bijeenkomsten worden gebruikt.

Planning Onderhoud en financiële grondslag

Het restauratieplan 1968 was aangevangen met het herstel van de Nicolai- en de Jacobikerk die er het slechtst aan toe waren. Daarna de Janskerk en de Buurkerk met zijn nieuwe museale bestemming en tot slot de Domkerk met zijn imposante natuursteenarchitectuur. Na de restauraties waren alle betrokkenen het erover eens dat alleen door regelmatig onderhoud te plegen de nu in uitstekende technische staat van onderhoud verkerende kerkgebouwen bewaard zou kunnen blijven. Onderhouden is beter dan restaureren. Ten eerste omdat dit kostenbesparend is, ten tweede omdat het ons monumentale erfgoed een betere bescherming biedt. Voor 4 van de 5 hier besproken Utrechtse kerken waaronder de Domkerk is voor het onderhoud in 1990 een overeenkomst afgesloten die het onderhoud op de lange termijn moet garanderen en daarmee de basis vormt voor het huidige gebruik. Hierin hebben de gemeente Utrecht, de provincie Utrecht en de Protestantse Gemeente Utrecht (Hervormde Gemeente Utrecht) zich verbonden. Deze overeenkomst uit 1990 heeft een looptijd van 30 jaar, wordt elke tien jaar geëvalueerd en geactualiseerd en is gericht op verlenging na deze periode. Thans zijn wij in de periode 2000-2009.

In het kader van deze overeenkomst is een Kapitaal Groot Onderhoud Rijksmonumentale Binnenstadskerken gevormd van waaruit de opbrengst wordt gebruikt om dat deel dat niet voor subsidiering door de BROM (Besluit Rijksregeling Onderhoud Monumenten) in aanmerking komt voor zijn rekening te nemen. Op dit moment is de stand van dit kapitaal € 3.170.949. 1/3 van dit kapitaal werd gefourneerd vanuit de PGU en zijn rechtsvoorgangers. Het overige deel heeft de PGU in vruchtgebruik. In 1988 werd door ir. T. van Hoogevest berekend dat voor het jaarlijks onderhoud voor de 4 overblijvende binnenstadskerken f 440.000 nodig zou zijn. Een schatting die anno 2007 uitermate nauwkeurig zou blijken te zijn. Volgens het bestuurlijk vastgestelde 10-jaren onderhoudsplan 2000-2009 bedragen de jaarlijkse lasten van groot onderhoud gemiddeld € 233.000. Hiervan is € 122.000 subsidiabel onderhoud met een BROM-subsidie van € 61.000 (oftewel 50 % hiervan). Voor de Domkerk bedraagt het totale jaarlijkse onderhoud € 89.189 waarvan niet subsidiabel € 44.998 en subsidiabel 44.191. Dat betekent dat over de hele looptijd 2000-2009 € 891.890 aan groot onderhoud voor de Domkerk is begroot waarvan niet subsidiabel € 449.980 en goedgekeurd en nog goed te keuren subsidiabel € 442.717. Voor de Kerkrentmeesters is het zaak dit onderhoud goed over

de gehele periode te plannen. Voor een aantal zaken geldt dat deze onverwacht opkomen. Binnen de planning moet dan ook rekening worden gehouden met risico's en onvoorziene schades aan het gebouw zoals activiteiten van ongewenste insecten en andere tegenvallers zoals de kosten voor een gebruiksvergunning in het kader van de brandveiligheid. Elke 10 jaar maakt het bureau Van Hoogevest Architecten in opdracht van de PGU een prognose groot onderhoud die jaarlijks van prioriteiten per kerk wordt voorzien. De voortgang hiervan wordt jaarlijks met de gemeente Utrecht in het subsidiëntenoverleg besproken.

Rapportages over het onderhoud

Van Hoogevest Architecten rapporteert jaarlijks over de stand van zaken van het onderhoud. Ook de Monumentenwacht voert jaarlijks inspecties uit. Dringende zaken kunnen worden voorgetrokken. Voor de Domkerk zijn

Rijk geornamenteerde natuursteenarchitectuur aan de zuidzijde van de Domkerk

Rijk geornamenteerde natuursteenarchitectuur aan de zuidzijde van het hoogkoor

in de laatste jaren de belangrijkste onderdelen die hersteld zijn: de balkkoppen aan de westzijde van de kerk, het vervangen van de kunststof binnenbekleding van de goten, het herstellen van het voegwerk tussen de natuursteenblokken van het buitenwerk en de ramen, herstel en onderhoud van glas-in-loodramen, het nazien van de leien en de daken en vooral het natuursteenwerk van de Domkerk op de daken en het schilderen van brugstaven. Oudere tufstenen ornamenten vooral die uit latere restauratieperiodes moeten worden vervangen. Het nieuwe natuursteenwerk is gemaakt uit nieuwe sterkere tufsteen en uit 2 nieuwe natuursteensoorten: de Italiaanse peperino-duro en de Franse volvic die qua structuur en kleur goed aansluiten bij het bestaande werk, maar ook tegelijkertijd zijn te herkennen als nieuw. Het omvangrijke unieke natuursteenwerk van de Domkerk zal altijd veel aandacht blijven vergen. Tevens werd onderhoud uitgevoerd voor brandblussers, bliksembeveiliging, goten, vogelwering, liftinstallatie en kleiner intern onderhoud. In de laatste rapportage staat te lezen dat het onderhoud van de kerken van de PGU en de Domkerk zonder meer uitstekend is te noemen en dat de doelstelling van een duurzaam goed onderhoud volledig wordt behaald. Het is zaak dit in de toekomst zo te houden! De doelstelling om de oude kerken 'in staat van nieuw' te houden zodat in de toekomst geen fundamentele restauraties meer nodig zijn blijft onverminderd van kracht.

Onderhoud, financiën en de bestuurlijke aandacht hiervoor

In de huidige periode 2000-2009 wordt voor het jaarlijks onderhoud € 233.000 gereserveerd. Hiervan is € 89.189 bestemd voor de Domkerk. € 44.998 hiervan is subsidiabel. Op basis van de huidige 50 % BROM-bijdrage betekent dit een subsidie van € 22.096 per jaar. De door de kerk te betalen jaarlijkse eigen bijdrage bedraagt € 67.093 per jaar. Deze kosten worden gefinancierd uit de opbrengst van het hiervoor gereserveerde kapitaal en de

Gedeeltelijke vervanging tufstenen blokken in de luchtboog zuidgevel

Afbrokkelende tufsteen in de luchtboog zuidgevel

interne bijdrage die de PGU in rekening brengt van € 27.000 per jaar per kerk van waaruit deels ook de niet subsidiabele bedragen voor regulier onderhoud en gebruik gefinancierd moeten worden.

In de loop van 2003 - 2004 werd duidelijk dat enerzijds door de oplopende kosten en onverwachte uitgaven en anderzijds de inflatie en de dalende gemiddelde rente-opbrengsten het kapitaal uitgebreid zou moeten worden. Samen met de Stichting Vrienden van de Domkerk hebben wij in 2004 een succesvol beroep op de gemeente Utrecht gedaan om het gereserveerde vermogen voor het groot onderhoud te kunnen versterken. Vanuit de gemeente Utrecht werd in 2005 € 250.000 hiervoor ter beschikking gesteld. Eenzelfde bedrag werd vanuit de 4 betrokken wijkgemeenten, de ondersteunende stichtingen - waaronder de Stichting Vrienden van de Domkerk - en de PGU ter beschikking gesteld.

Bestuurlijke infrastructuur en fondsenwerving

Het is duidelijk dat de hierboven genoemde elementen ook in de toekomst veel bestuurlijke aandacht en tijd zullen blijven vergen.

Wat zijn nu de belangrijkste zaken waarvoor moet worden zorggedragen om de kerken en de Domkerk ook in de toekomst zo goed te kunnen blijven onderhouden en gebruiken als nu. In de eerste plaats moet dan de gebruiker genoemd worden. Het Citypastoraat Domkerk, het werk voor de Open Dom en de PGU waarvan de Domkerk

deel uitmaakt. Het besturen van de kerk dient stabiel te zijn, over een goede infrastructuur te beschikken in de vorm van gebouwelijke en financiële faciliteiten van het Stedelijk Dienstencentrum (SDC) van de PGU en er moet ruimte zijn om middels vernieuwingen in te kunnen spelen op zich wijzigende externe omstandigheden en veranderingen in het algemeen. Voor de PGU geldt dat de financiën en gebouwen stabiel beheerd en geadministreerd moeten worden, verzekeringen en beleggingen gedaan moeten worden en tijdig gewaarschuwd moet worden bij financiële en gebouwelijke tekorten en andere nieuwe ontwikkelingen zowel positief als die met bedreigende onderdelen. In de Utrechtse situatie kunnen deze omstandigheden zowel voor de Domkerk als de PGU positief beoordeeld worden. Men verricht met enthousiasme dit deel van het bestuurlijke werk. Daarnaast is het van groot belang om ook in de toekomst over voldoende toegeruste bestuurders te beschikken die zich willen inzetten voor de kerk en dit deel ervan. In de afgelopen periode hebben wij initiatieven genomen om nieuwe mensen bij dit onderdeel van het werk van de kerk te betrekken. Middels een werkgroep rijksmonumentale kerken, de opnieuw opgerichte Commissie Fondsenwerving en de activiteiten hiervan. In 2006 is een set van 6 kaarten met historische afbeeldingen en geschiedkundige informatie over de rijksmonumentale binnenstadskerken voor het Fonds Groot Onderhoud uitgegeven.

Dit jaar is vanuit de Commissie Fondsenwerving samen met de betrokken wijkgemeenten een commissie gevormd die werkt aan de heruitgave van 'Vijf kerken herleven' in 2008.

Gedeeltelijke vervanging tufstenen neggeblokken van het raamharnas in de zuidgevel van het hoogkoor

Jaar van het Religieus Erfgoed

2008 is het Jaar van het Religieus Erfgoed. Het doel van het jaar is de belangstelling en kennis te vergroten en op die manier een duurzame toekomst voor het religieuze erfgoed te bevorderen. MONUMENTEN besteedt in 2008 in ieder nummer op een andere manier aandacht aan het religieus erfgoed van Nederland.

Overgang van BROM naar BRIM:

positieve wending voor de toekomst nodig

Samengevat kan gesteld worden dat met alle zorgen die er zijn met betrekking tot het onderhouden van de Utrechtse rijksmonumentale binnenstadskerken er toch ook van een zeer bevredigende situatie gesproken kan worden. De kerken worden goed onderhouden, het lukt uiteindelijk met de financiën en kennen zowel een kerkelijk als een waardig open cultureel en maatschappelijk gebruik.

Met het oog op de dalende rente-inkomsten en de inflatie is het zaak om goed te bewaken dat de inkomsten en het vermogen op peil blijven. Dit kan betekenen dat het vermogen in de komende 10 jaar verder moet worden aangevuld. Voor het bestrijden van bepaalde onderhoudskosten en -projecten zijn de acties van de Commissie Fondsenwerving en bestuurlijke aandacht zeker ook hierop gericht. Voor de Domkerk wordt in de komende jaren ook het moderniseren en vervangen van een aantal gebruikersfaciliteiten voorzien. Te denken valt aan toiletgroepen, de verwarmingsinstallatie, elektra-voorzieningen, luchtverversing en voorzieningen voor het gebruik van de kerk. De PGU doet mee aan het project 'energie voor kerken' voor een doelmatige energie-inkoop en heeft opdracht gegeven aan een deskundig bureau om na te gaan welke mogelijkheden er zijn voor een verbeterd energiebeheer. Vanwege de sterk gestegen kosten voor energie een noodzaak. In de periode 2010 - 2019 zullen de verwachte onderhoudskosten van de 4 rijksmonumentale binnenstadskerken stijgen van € 233.000 naar ca. € 312.000 per jaar. Deze stijging heeft enerzijds te maken met de prijsinflatie en anderzijds met het ouder worden van de kerken waardoor het onderhoud toeneemt. De rijksoverheid heeft aangekondigd ook voor de rijksmonumentale kerken de huidige (BROM)-regeling te willen vervangen door de BRIM (Besluit Rijksregeling Instandhouding Monumenten) waarbij ook de onderdelen die nu buiten het onderhoud vallen maar wel bij de instandhouding behoren in deze nieuwe regeling - die voor de kerken per 2011 zal ingaan - worden opgenomen. Deze wijziging is op zichzelf genomen positief. Minder positief is dat deze beleidswijziging betaald lijkt te gaan worden door invoering van een maximum bedrag aan subsidiabel onderhoud. In de voorgestelde regeling wordt een jaarlijks maximale subsidie bedrag van € 10.800 per kerk oftewel € 43.200 voor de 4 kerken gehanteerd. Die eigenaren die beschikken over meerdere rijksmonumentale kerken of hierbinnen een hele grote kerk zoals in Utrecht de Domkerk worden hierdoor extra getroffen. Voor de PGU houdt dit een stijging in van de eigen bijdragen van € 172.000 BROM naar € 269.000 per jaar in het kader van de BRIM.

Bij het ongewijzigd voortzetten van de BROM-regeling ook na 2009 zou het subsidiabel bedrag aan groot onderhoud jaarlijks gemiddeld € 164.000 bedragen met een overheidsbijdrage 50 % oftewel € 82.000. Het is duidelijk dat de PGU met een juist sluitende begroting van ca. € 3 mln. deze stijging niet zal kunnen dragen. Hetzelfde geldt overigens voor de meeste andere rijksmonumentale kerken in ons land. Om deze reden hebben wij hiervoor bestuurlijke aandacht gevraagd bij de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de PKN (VKB) waarbij de PGU is aangesloten en in het najaar 2007 een gesprek met landelijk op dit gebied deskundige politieke bestuurders belegd. De toekomst hiervan in de vorm van een betere BRIM-regeling voor kerken is van groot belang. Over de voortgang hiervan houden wij u op de hoogte. Voor de kerk en voor de Domkerk. ❖

Drs. T.P.G. Kralt is voorzitter van het College van Kerkrentmeesters Protestantse Gemeente Utrecht en portefeuillehouder (rijks)monumenten.